

МЕТОДИКИ ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСЯГІВ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

І. О. Христич, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Постановка проблеми. В останні роки значна увага стала приділятися протидії корупції в різних сферах життєдіяльності нашої країни, хоча тривалий час на існування корупції у приватній сфері зовсім не зверталася увага. Але зарубіжні вчені цьому питанню приділяють увагу вже давно, тому що її існування є запобіжником розвитку економіки, а в нашій країні – й надходжень іноземних інвестицій для розвитку України. Для того щоб можна було реально оцінити обсяги корупції у приватній сфері України, необхідно розробити відповідні методики їх встановлення. На жаль, в останні роки цьому питанню не приділяється достатньої уваги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багатоаспектні проблеми вдосконалення статистичного обліку корупційних правопорушень висвітлені в працях вітчизняних вчених і представників ближнього та далекого зарубіжжя. Це праці: М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, А. П. Закалюка, В. С. Зеленецького, О. Г. Кальмана, О. М. Литвинова, В. В. Сташиса, Л. О. Шевченко, Л. Шеллі та інших учених. Але, на жаль, у більшості публікацій проблемі встановлення реальних обсягів корупції у приватній сфері не приділяється належної уваги, особливо це стосується розробки методики їх установлення.

Мета та завдання статті. Метою статті є аналіз стану розробки методик установлення обсягів корупції у приватній сфері України.

Виклад основного змісту матеріалу. Корупційну злочинність у приватній сфері деякі вчені поділяють на такі види: корупційні неправомірні дії, що вчиняються щодо юридичних осіб приватної сфери; підкуп-продажність усередині компанії; використання службовцями приватних комерційних структур для одержання неправомірної вигоди [1, с. 888, 890]. Показники, які характеризують корупційні прояви у приватній сфері, не є стабільними, адже вони систематично видозмінюються.

Найбільш поширеними формами корупційних практик у приватному секторі є так звані «відкати» комерційними структурами, що діють у сфері державних закупівель і тендерних пропозицій; отримання неправомірної вигоди при працевлаштуванні; протиправна торгівля комерційною інформацією про конкурентів; порушення норм антимонопольного (конкурентного) законодавства у формі змови щодо утримання цін на певному рівні. Серед нелегальних практик, що створюють умови для корупційних проявів, найбільш поширеними є виплати заробітної плати «в конвертах», ведення подвійної бухгалтерії, використання послуг фіктивних фірм для ухилення від сплати податків та отримання інших протизаконних преференцій в оподаткуванні [2, с. 28].

Аналіз законодавства і практичної діяльності щодо боротьби з корупцією в інших країнах світу дозволяє зробити висновки, що сьогодні жодна держава не може проголосити про повну, остаточну й безперечну перемогу над цим руйнівним явищем [3, с. 85]. Тривалий час вважалось, що корупція притаманна лише сферам державного управління та публічної влади. І лише з приєднанням України до Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та Конвенції ООН проти корупції (дата ратифікації – 18.10.2006 р.) починають розглядатися питання корупції у приватній сфері, оскільки в ній наявні корупційні відносини в діяльності юридичних осіб приватного права, а також існує враженість всього бізнес-середовища корупційною практикою [4].

На сучасному етапі відбуваються дійсно позитивні зміни. Але встановити реальний обсяг корупції дуже складно. Як загальнові-

домо, під методикою ми розуміємо сукупність способів, заходів, методів, що використовуються для збирання, оброблення та аналізу інформації [5, с. 25]. Методика кримінологічного дослідження – сукупність методів, способів, заходів, що використовуються для збирання, обробки та аналізу кримінологічної інформації, які визначаються конкретними завданнями і метою дослідження. У кримінології широко використовуються загальнонаукові, статистичні, соціологічні, психологічні, математичні, кібернетичні методи та способи дослідження [6, с. 112].

Застосування тих чи інших методів у кримінологічному дослідженні зумовлюється предметом, метою і завданням конкретного кримінологічного дослідження, адже в науці не існує універсальних методів і будь-якому з них притаманні як переваги, так і недоліки. Тому найчастіше при кримінологічних дослідженнях використовуються методи в сукупності.

Таке дослідження повинно пройти послідовно всі етапи кримінологічного пізнання: 1) установлення проблеми, ознайомлення з профільною літературою, визначення наукової гіпотези запланованого дослідження; 2) розробка програми дослідження, визначення джерел інформації, методів дослідження, учасників, матеріально-технічного забезпечення; 3) безпосереднє збирання інформації та її фіксація; 4) узагальнення й аналіз отриманої інформації [7, с. 29]. Деякі вчені-кримінологи виокремлюють іншу кількість послідовних етапів кримінологічного дослідження [8, с. 14]. Однак кожне дослідження обов'язково проходить ці етапи, інакше ми не одержимо реальних даних про те чи інше явище.

Але на практиці основні методи дослідження такого явища, як корупція, – це соціологічні методи дослідження у вигляді масового опитування. При цьому так само можуть використовуватися методи анкетування або інтерв'ювання. Спроба провести нами анкетування на шпальтах Інтернету чітко продемонструвала незацікавленість респондентів надавати інформацію про стан корупції у приватній сфері. У першу чергу це підкреслюється поширеністю цього явища в суспільстві. У цьому році 29 березня телеканал «1+1» у передачі «Право на владу» спитав присутніх і встановив, що 79 % із них давали хабарі, хоча більшість із них ставляться до дачі хабара не-

гativement. Але в суспільстві давно склалася думка, що без хабара те чи інше питання або буде вирішуватися складніше, або воно залишиться невирішеним.

Крім того, респонденти не зовсім упевнені, що результати опитування не можна буде використовувати проти них. Інакше кажучи, вони мають сумнів щодо анонімності використання відповідей. Особливо це стосується тих випадків, коли масив опитуваних є незначним або коли в колективі відомо, хто відповідав на запитання.

Заслуговує на позитивну оцінку проведене емпіричне дослідження, методологія якого для вимірювання стану та динаміки корупційних правопорушень поєднала: а) опитування підприємців; б) опитування співробітників правоохоронних органів; в) глибинні інтерв'ю з підприємцями та співробітниками правоохоронних органів. Загалом було опитано 304 респонденти (підприємці). Інтерв'ю проводилися в 13 областях, Автономній Республіці Крим та місті Києві. Були опитані власники та посадові особи вищої ланки (директор, заступник директора, керівник структурного підрозділу тощо). Респонденти відбирались методом «снігової грудки» з урахуванням статі, розміру бізнесу (малий, середній, великий), основної сфери діяльності. Опитування проводилось методом інтерв'ю («face-to-face»). При цьому окремі блоки питальника самостійно заповнювались респондентами з метою підвищення якості та достовірності інформації, що має особистісний характер. Інтерв'ю з респондентами-чоловіками та респондентами-жінками проводили інтерв'юери тієї самої статі, що і респонденти. Що стосується опитування співробітників правоохоронних органів, то всього було опитано 730 правоохоронців. Опитування проведено в 23 областях, Автономній Республіці Крим та місті Києві. При формуванні вибірки було визначено підрозділи (департаменти, управління тощо), що належать до спеціалізованих антикорупційних підрозділів у відповідних правоохоронних органах. Респонденти відбирались за квотним принципом з урахуванням посади, рівня структури, де вони працюють (центральні, обласні, районні), місця роботи (МВС, СБУ, податкова поліція, державна митна служба, державна прикордонна служба, військова служба правопорядку в збройних силах, відділи/управління внутрішньої безпеки), стажу роботи в правоохоронних

органах. Отже, вибірка дослідження виявилася репрезентативною щодо співробітників спеціалізованих підрозділів із протидії корупції. Опитування проводилось методом анкетування. Глибинні інтерв'ю проводилися після завершення узагальнень результатів кількісних досліджень (опитувань). Було проведено дві серії якісних досліджень: а) глибинні інтерв'ю підприємців різного рівня (опитано 10 респондентів, які представляли малий бізнес, 10 представників середнього і 10 представників великого бізнесу); б) глибинні інтерв'ю співробітників правоохоронних органів (опитано 20 співробітників правоохоронних органів). Відбір респондентів проводився методом «снігової грудки» [9, с. 5–6].

У межах проекту міжнародної технічної допомоги «Підтримка діагностики, моніторингу та переслідування корупції в Україні» спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні, НАЗК було опрацьовано і в січні 2017 р. схвалено Методику стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні [10]. У презентації цього проекту, яка відбулася 29 листопада 2016 р. [11], брали участь представники Інституту прикладних гуманітарних досліджень, органів влади (Адміністрації Президента, Уряду, Міністерства юстиції України, Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Генеральної прокуратури України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури), міжнародних організацій (EUAM, ПРООН, ЄС), експертної спільноти (Реанімаційний пакет реформ та ін.) та мас-медіа.

Зокрема, якщо звернутися до опитування населення, що було проведено фондом «Демократичні ініціативи», наскільки успішно ведеться боротьба з корупцією в Україні, то понад 80 % опитаних респондентів вважають, що ця боротьба не є успішною, і лише 1 % населення бачить позитивні зміни [12].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На жаль, можна констатувати, що в нашій країні відсутнє систематичне обстеження населення з метою встановлення обсягів корупції в цілому, а також у приватній сфері. Загальновідомо, що встановлення реальних обсягів корупції необхідно тому, що корупція є передумовою і наслідком функціонування «тіньової» економіки держави, а суб'єкти корупційних діянь – одні з основних споживачів послуг

із легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом, і водночас – неодмінні учасники більшості схем їх «відмивання». Саме тому без радикального зниження рівня корупції заходи щодо детінізації національної економіки, запобігання та протидії організованій злочинності, відмивання «брудних» коштів не дадуть очікуваного ефекту. Спроби побороти корупцію лише за допомогою вибіркового покарання за корупційні діяння не будуть ефективними, оскільки залишаються глибинні чинники цих соціальних поведінкових деструкцій, а легалізація, або «відмивання», злочинних, у тому числі корупційних, доходів набули якісно нового поширення в період економічної нестабільності [13, с. 338].

Тому вважаємо, що при наступному перепису населення необхідно провести суцільне опитування щодо кола питань, які зможуть дати реальну картину поширення корупції в Україні в цілому і в приватній сфері зокрема.

Перелік літератури

1. Некрасова Т. А. Социально-правовая природа и последствия коррупции в частноправовой сфере. *Административное и муниципальное право*. 2013. № 9 (69). С. 885–892.

2. Дзюба А. Щодо запобігання корупційним правопорушенням у приватній сфері. *Світ без корупції: міф чи реальність?*: матеріали дискус. панелі 1-го Харків. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3–6 жовт. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 25–30.

3. Пундей Сар Дж. Боротьба з корупцією. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду. *Проблеми економічного зростання: питання доброчесності*: матеріали укр.-америк. семінару. Львів: ЛЬВІВ, 1997. С. 84–87.

4. Проти корупції: Конвенція ООН ратифік. Законом України від 18 жовт. 2006 р. № 251-V. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 03.10.2018).

5. Кальман О. Г., Христич І. О. Правова статистика: підручник. Харків: Право, 2004. 304 с.

6. Кальман А. Г., Христич И. А. Понятийный аппарат современной криминологии: терминолог. слов./под общ. ред. В. В. Голины. Харьков: ООО ТО «Гимназия», 2005. 272 с.

7. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 512 с.
8. Кримінологія: учебник / Н. А. Беляев, И. В. Волгарева, Н. М. Кропачев; под ред. В. В. Орехова. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1992. 216 с.
9. Корупція в приватному секторі. URL: https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/8.pdf (дата звернення: 03.10.2018).
10. Методика стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні. *Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції*. URL: http://91.142.175.4/nazk_files/МЕТОДИКА_НАЗК_21.12.2016.pdf (дата звернення: 03.10.2018).
11. В НАЗК презентували проект Методики стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні. *Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції*. URL: <https://nazk.gov.ua/news/v-nazk-prezentuvaly-proekt-metodyky-standartnogo-opytuvannya-shchodo-rivnya-korupciyi-v> (дата звернення: 03.10.2018).
12. Фонд «Демократичні ініціативи». URL: <http://dif.org.ua/category/opinion-polls> (дата звернення: 03.10.2018).
13. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». Київ: НІСД, 2017. 928 с.

Транслітерація переліку літератури

1. Nekrasova, T. A. (2013). Sotsyalno-pravovaia pryroda y posledstviya korruptsyy v chastnopravovoi sfere. *Admystratyvnoe y munitsypalnoe pravo – Administrative and Municipal law Journal*, 9 (69), 885 – 892. [in Russian].
2. Dziuba, A. (2017). Shchodo zapobihannia koruptsiinym pravoporushenniam u pryvatnii sferi. *Svit bez koruptsii: mif chy realnist?: materialy dyskusiinoi paneli Pershoho Khark. mizhnar. yuryd. forumu «Pravo ta problemy staloho rozvytku v hlobalizovanomu sviti» (m. Kharkiv, 3–6 zhovtnia 2017 r.) – The world without corruption: a myth or a reality?: Proceedings of the discussion board of the First International Legal Forum "The Law and Problems of Sustainable Development in a Globalized World". Kharkiv: Pravo, 25–30. [in Ukrainian].*
3. Pundei Sar Dzh. (1997). Borotba z koruptsiieiu. Krytychnyi ohliad z analizom mizhnarodnoho dosvidu. *Problemy ekonomichnoho zrostantia: pytannia dobrochesnosti: materialy ukr.-amerykans. seminaru – Problems of economic growth: the issue of integrity: Proceedings of the Ukrainian and American workshop*. Lviv, 84–87. [in Ukrainian].

4. Proty koruptsii: Konventsiiia OON ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 18 zhovtnia 2006 roku № 251-V. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (data zvernennia 03.10.2018 r.). [in Ukrainian].

5. Kal'man, O. G., Hristich, I. O. (2004). Pravova statistika: pidruchnik. Kharkiv: Pravo. [in Russian].

6. Kal'man, A. G., Hristich, I. A. (2005). Ponjatiinyj apparat sovremennoj kriminologii. Terminologicheskij slovar' / pod obshh. red. prof. Goliny V. V. Kharkov: OOO TO «Gimnazija». [in Russian].

7. Kryminolohiia: pidruchnyk / Holina V. V., Holovkin B. M., Valuiska M. Yu. ta in.; za red. V. V. Holiny, B. M. Holovkina. (2014). Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

8. Kriminologija: uchebnik /Beljaev N. A., Volgareva I. V., Kropachev N. M.; pod. red. V. V. Orehova. (1992). Sankt-Peterburg: Iz-vo S.-Peterb. un-ta. [in Russian].

9. Koruptsiia v pryvatnomu sektori. URL: https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/8.pdf). [in Ukrainian].

10. Metodyka standartnoho opytuvannia shchodo rivnia koruptsii v Ukraini. Ofits. veb-sait Nats. ahentstva z pytan zapobihannia koruptsii. URL: ftp://91.142.175.4/nazk_files/METODYKA_NAZK_21.12.2016.pdf [in Ukrainian].

11. V NAZK prezentuvaly proekt Metodyky standartnoho opytuvannia shchodo rivnia koruptsii v Ukraini. Ofits. veb-sait Nats. ahentstva z pytan zapobihannia koruptsii. URL : <https://nazk.gov.ua/news/v-nazk-prezentuvaly-proekt-metodyky-standartnogo-opytuvannya-shchodo-rivnya-korupciyi-v> [in Ukrainian].

12. Fond «Demokratychni initsiatyvy». URL: <http://dif.org.ua/category/opinion-polls> [in Ukrainian].

13. Analitychna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2017 rotsi». Kyiv: NISD, 2017. [in Ukrainian].

Христич І. О. Методики встановлення обсягів корупції у приватній сфері України

У статті розглянуто головні аспекти щодо стану розробки методик установаження обсягів корупції у приватній сфері України.

Проаналізовано, що необхідно відносити до корупції у приватній сфері. Корупційну злочинність у приватній сфері, як правило, поділяють на: корупційні неправомірні дії, що вчиняються щодо юридичних осіб приватної сфери; підкуп-продажність усередині компанії; використання службовцями приватних

комерційних структур для одержання неправомірної вигоди. При цьому необхідно мати на увазі, що показники, які характеризують корупційні прояви у приватній сфері, не є стабільними, вони систематично видозмінюються.

Підкреслено, що методика кримінологічного дослідження – це сукупність методів, способів, заходів, які використовуються для збору, обробки та аналізу кримінологічної інформації, що визначаються конкретними завданнями і метою дослідження. У кримінології широко використовуються загальнонаукові, статистичні, соціологічні, психологічні, математичні, кібернетичні методи та способи дослідження. При цьому відмічено, що, на жаль, в Україні, як у більшості інших країн світу, основні методи дослідження й установлення обсягів корупційних діянь – це соціологічні методи масового опитування у вигляді анкетування та інтерв'ю.

Підкреслено, що в межах проекту міжнародної технічної допомоги «Підтримка діагностики, моніторингу та переслідування корупції в Україні» спільно з Координатором проєктів ОБСЄ в Україні, НАЗК було опрацьовано і в січні 2017 р. схвалено Методику стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні.

Зроблено висновок, що реальний обсяг поширення корупції в нашій країні, особливо у приватній сфері, можна встановити лише при перепису населення шляхом суцільного опитування всіх громадян.

Ключові слова: корупція, приватна сфера, методика кримінологічних досліджень, масові опитування.

Христинич І. А. Методики установлення об'ємів корупції в приватній сфері України

В статті рассмотрены основные аспекты состояния разработки методик установления об'ємів корупції в приватній сфері України.

Проанализировано, что можно относить к корупції в приватній сфері. Коррупционную преступность в приватній сфері, как правило, подразделяют на: коррупционные неправомерные действия, которые совершаются против юридических лиц приватной сферы; подкуп-продажность внутри компании; использование служащими приватных коммерческих структур для получения неправомерной выгоды. При этом необходимо иметь в виду, что показатели, характеризующие коррупционные проявления в приватній сфері, не являются стабильными, они систематически видоизменяются.

Подчеркнуто, что методика кримінологического исследования – это совокупность методов, способов, приемов и средств, используемых для сбора, обработки и анализа кримінологической информации, определяемых конкретными задачами и целями исследования. В кримінологии широко используются общенаучные, статистические, социологические, психологические, математические, кибернетические методы и приемы исследования.

При этом отмечено, что, к сожалению, в Украине, как и в большинстве других стран мира, основные методы исследования и установления об'ємів коррупционных деяний – это социологические методы массового опроса в виде анкетирования и интервью.

Подчеркнуто, что в рамках проекта международной технической помощи «Поддержка диагностики, мониторинга и преследования коррупции в Украине» совместно с Координатором проектов ОБСЭ в Украине, НАПК была разработана и в январе 2017 г. утверждена Методика стандартного опроса относительно уровня коррупции в Украине.

Сделан вывод, что реальный объем распространения коррупции в нашей стране, особенно в частной сфере, можно установить только при переписи населения путем опроса всех граждан страны.

***Ключевые слова:** коррупция, частная сфера, методика криминологических исследований, массовые опросы.*

Khrystich I. O. Methods for Determining the Extent of Corruption in the private sphere of Ukraine

The article considers the main aspects of the state of development of methods for determining the extent of corruption in the private sphere of Ukraine.

It is analyzed what can be qualified as corruption in the private sphere. Corruption crime in the private sphere is divided, as a rule, into: corruption and illegal actions that are committed against legal entities of the private sphere; bribery-sale within the company; using private commercial structures by employees to obtain improper benefits. It should be borne in mind that the indicators, characterizing manifestations of corruption in the private sphere, are not stable, they are systematically modified.

It is emphasized that the methodology of criminological research is a set of methods, means, techniques and tools used for collecting, processing and analyzing criminological information, determined by specific objectives and goals of the study. Criminology widely uses general scientific, statistical, sociological, psychological, mathematical, cybernetic methods and research techniques.

At the same time, it was noted that, unfortunately, in Ukraine, as in most other countries of the world, the main methods of research and determination of corruption acts are sociological ones of mass polling in the form of questioning and interviewing.

It was emphasized that in the framework of the international technical assistance project "Support for diagnosis, monitoring and prosecution of corruption in Ukraine", together with the OSCE Project Coordinator in Ukraine, NACP developed and approved in January 2017 the Methodology of a standard survey on the level of corruption in Ukraine.

It is concluded that the real extent of the spread of corruption in our country, especially in the private sphere, can be determined only in the census by interviewing all citizens of the country.

***Key words:** corruption, private sphere, methodology of criminological research, mass polls.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу криминологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Стайуса НАПрН України (протокол № 15 від 17.10.2018 р.)